Tentamen Grondslagen van de Wiskunde B

met beknopte uitwerking

Dit tentamen bevat 5 opgaven; zie ook de ommezijde.

30 januari 2018, 17:00–20:00

Opgave 1. Laten L en L' twee talen zijn met $L \subseteq L'$; zij T een L-theorie en T' een L'-theorie met $T \subseteq T'$. De theorie T' heet *conservatief over* T als voor elke L-zin ϕ geldt: als $T' \models \phi$ dan ook $T \models \phi$.

a) (5) Zij P de poset van L'-theorieën T' waarvoor $T \subseteq T'$ en T' conservatief is over T; P is geordend door $\subseteq$. Laat zien dat P voldoet aan de voorwaarden van het lemma van Zorn. [Hint: gebruik de Compactheidsstelling.]

b) (5) Volgens het lemma van Zorn heeft P een maximaal element U. Laat zien dat voor elke L'-zin $\psi \notin U$ er een L'-zin $\chi \in U$ en een L-zin ϕ zijn, waarvoor geldt: $\psi \models \chi \to \phi$ en $T \not\models \phi$. [Hint: gebruik andermaal de Compactheidsstelling.]

Uitwerking. a): We moeten laten zien dat elke keten in P een bovengrens heeft. Stel dus dat $\{T_i \,|\, i \in I\}$ een keten in P is; beschouw $\mathcal{T} = \bigcup_{i\in I} T_i$. We laten zien dat $\mathcal{T} \in P$, oftewel dat $\mathcal{T}$ conservatief is over T. Laat ϕ een L-zin zijn en stel $\mathcal{T} \models \phi$. Volgens de Compactheidsstelling is er nu een eindige deeltheorie $\mathcal{T}'$ van $\mathcal{T}$ zodat $\mathcal{T}' \models \phi$. Omdat $\{T_i \,|\, i \in I\}$ een keten is, volgt dat $\mathcal{T}' \subseteq T_i$ voor zekere i. Dus $T_i \models \phi$ en omdat T_i conservatief is over T, volgt $T \models \phi$. Dit bewijst dat $\mathcal{T}$ conservatief is over T, dus een element van P.

b): Laat U een maximaal element van P zijn en ψ een L'-zin die geen element is van U. Dan volgt uit de maximaliteit van U dat $U \cup \{\psi\}$ niet conservatief over T is: er is een L-zin ϕ waarvoor geldt dat $T \not\models \phi$ en $U \cup \{\psi\} \models \phi$. Oftewel: $U \models \psi \to \phi$. Weer passen we de Compactheidsstelling toe: er is een eindige deelverzameling $\{\chi_1, \ldots, \chi_n\}$ van U is zodat $\{\chi_1, \ldots, \chi_n\} \models \psi \to \phi$. Laat χ de conjunctie $\chi_1 \wedge \cdots \wedge \chi_n$ zijn. We zien: $\chi \models \psi \to \phi$ en dit is equivalent met $\psi \models \chi \to \phi$. Tenslotte: $\chi \in U$, dit volgt uit de maximaliteit van U en de aanname dat $\{\chi_1, \ldots, \chi_n\} \subseteq U$.

Opgave 2. In deze opgave is steeds gegeven: een taal L, een L-structuur M en een substructuur N van M. Bepaal steeds of N een elementaire substructuur is van M. Motiveer je antwoord kort.

a) (3) $L = \{\leq\}$, $M = \mathbb{R}$ (met gewone ordening), $N = \mathbb{R} - \mathbb{Q}$ (met gewone ordening).

b) (3) $L = \{\cdot\}$ ($\cdot$ is een 2-plaatsig functiesymbool), $M = \mathbb{R}$ (met gewone vermenigvuldiging), $N = \mathbb{Q}$ (met gewone vermenigvuldiging).

c) (4) $L = \{S\}$ (S is een 1-plaatsig functiesymbool), en

$$\begin{aligned} M &= \{(i,n) \,|\, i \in \{0,1\},\, n \in \mathbb{N}\} \quad \text{met } S^M(i,n) = (i,n+1) \\ N &= \{(0,n) \,|\, n \in \mathbb{N}\} \quad \text{met } S^N(0,n) = (0,n+1) \end{aligned}$$

Uitwerking. a): zowel M als N zijn modellen van de theorie T_d van dichte lineaire ordeningen zonder eindpunten. Deze theorie heeft kwantoreliminatie, dus N is een elementaire substructuur van M.
b): hier hebben we het aloude voorbeeld van het getal 2, dat geen kwadraat is in $\mathbb{Q}$ maar wel in $\mathbb{R}$: $\exists x(x{\cdot}x = 2)$ is een L_N-zin die waar is in M maar niet in N.
c): In N is er precies één element dat niet in het bereik van de functie S zit; in M zijn er twee zulke elementen. De L_N-zin $\forall y(y = (0,0) \vee \exists x(S(x) = y))$ is dus waar in N maar niet in M.

Opgave 3. Laat L de taal $\{0, S\}$ waar 0 een constante is en S een 1-plaatsig functiesymbool. Zij T de L-theorie met axioma's:

$$\begin{array}{ll} \forall x \neg(S(x) = 0) & \forall x \neg(S^n(x) = x) \;\; (n > 0) \\ \forall x \forall y(S(x) = S(y) \to x = y) & \forall x(\neg(x = 0) \to \exists y(S(y) = x)) \end{array}$$

Hier is $S^n(x)$ een afkorting voor $\underbrace{S(S(\cdots S}_{n \text{ keer}}(x))\cdots)$.

a) (3) Laat zien dat T niet ω-kategorisch is.

b) (4) Bewijs dat T wèl 2^ω-kategorisch is.

c) (3) Bewijs dat T volledig is.

Uitwerking. a) Beschouw de modellen $N = \mathbb{N}$ met $S^N(x) = x + 1$ en

$$M = \mathbb{N} + \mathbb{Z} = \{(0,n) \,|\, n \in \mathbb{N}\} \cup \{(1,x) \,|\, x \in \mathbb{Z}\}$$

met $S^M((0,n)) = (0,n+1)$ en $S^M((1,x) = (1,x+1))$. Deze zijn beide aftelbaar en niet isomorf, want bijvoorbeeld $(1,0) \in M$ is niet te verkrijgen door een eindig aantal keren S^M op 0^M toe te passen. In N bestaat zo'n element niet.

b) Dit was misschien de moeilijkste opgave; deze vereist een kleine analyse van modellen van T. Stel M is model van T. We hebben de deelverzameling

$\{0^M, S^M(0^M), S^M(S^M(0^M)), \ldots\}$: een kopie van $\mathbb{N}$. Stel dat M nog een element x heeft dat hierbuiten ligt. Dan ligt ook $(S^M)^n(x)$ er buiten, voor alle $n \in \mathbb{N}$; en bovendien is er voor elke $n \in \mathbb{N}$ een $y \in M$ zo dat $(S^M)^n(y) = x$. En deze y is uniek. We krijgen rond x dus een kopie van $\mathbb{Z}$. Het model M bestaat dus uit: een kopie van $\mathbb{N}$ en een aantal kopieën van $\mathbb{Z}$. Als $|M| = 2^\omega$ dan zijn er 2^ω veel van zulke kopieën van $\mathbb{Z}$. Voor twee modellen M_1 en M_2 van kardinaliteit 2^ω is er dus een bijectie te maken tussen de kopieën van $\mathbb{Z}$ in M_1, en die in M_2. Uit zo'n bijectie haal je dan gemakkelijk een isomorfisme tussen M_1 en M_2.

c): in elk model M van T is de functie S^M injectief maar niet surjectief: dus M is oneindig en T heeft alleen oneindige modellen. Verder is T 2^ω-kategorisch en de taal L is aftelbaar, zodat de bewering een directe toepassing is van de Łos-Vaught Test.

Opgave 4. Geef voor de volgende uitspraken òf een bewijs (door een bewijsboom te construeren), òf een tegenvoorbeeld (in een model).

a) (3) $\forall x \forall y(f(x) = f(y) \to x = y) \vdash \forall x \exists y(f(y) = x)$.

b) (4) $\phi \wedge \exists x\psi(x) \vdash \exists x(\phi \wedge \psi(x))$ (hierbij wordt verondersteld dat de variabele x niet in ϕ voorkomt).

c) (3) $\exists x\phi(x) \wedge \exists x\psi(x) \vdash \exists x(\phi(x) \wedge \psi(x))$.

Uitwerking. a): het model $\mathbb{N}$ met f geïnterpreteerd door de functie $x \mapsto x + 1$, is een tegenvoorbeeld.
b):

$$\dfrac{\dfrac{\phi \wedge \exists x\psi(x)^1}{\exists x\psi(x)}\wedge\mathrm{E} \qquad \dfrac{\dfrac{\dfrac{\phi \wedge \exists x\psi(x)^1}{\phi}\wedge\mathrm{E} \qquad \psi(u)^2}{\phi \wedge \psi(u)}\wedge\mathrm{I}}{\exists x(\phi \wedge \psi(x))}\exists\mathrm{I}}{\exists x(\phi \wedge \psi(x))}\exists\mathrm{E},2$$

c): neem een model M met 2 elementen 0 en 1, en 1-plaatsige relatiesymbolen R en S zodat $R^M = \{0\}$ en $S^M = \{1\}$. We hebben $\exists x R(x) \wedge \exists x S(x)$ maar niet $\exists x(R(x) \wedge S(x))$.

Opgave 5. Laat x een verzameling zijn en ω het kleinste oneindige ordinaalgetal. We definiëren met recursie op ω de volgende functie f:

$$f(0) = x \quad f(n+1) = \bigcup f(n)$$

a) (4) Laat zien dat de collectie $\{y \mid \exists n \in \omega(y \in f(n))\}$ een verzameling is. We noteren deze als $T(x)$.

b) (3) Laat zien dat $T(x)$ transitief is.

c) (3) Stel, dat y een transitieve verzameling is met $x \subseteq y$. Bewijs dat $T(x) \subseteq y$.

Uitwerking. a): we hebben een operatie f, gedefinieerd door recursie op de welordening ω. Met het Replacement-axioma volgt dat $X = \{f(n) \mid n \in \omega\}$ een verzameling is; vervolgens volgt met het verenigingsaxioma dat $\bigcup X$ een verzameling is. Dit is de gevraagde verzameling $T(x)$.

b): stel $y \in T(x)$, $z \in y$. Dan is $y \in f(n)$ voor zekere $n \in \omega$, en dus is $z \in f(n+1)$ voor die n. We zien dat $z \in T(x)$, dus $T(x)$ is transitief.

c): we bewijzen met inductie op $n \in \omega$ dat $f(n) \subseteq y$. Voor $n = 0$ is dit het gegeven $x \subseteq y$. Stel $f(n) \subseteq y$; nu volgt dat $f(n+1) \subseteq y$ uit de transitiviteit van y. Dus inderdaad is $f(n) \subseteq y$ voor alle $n \in \omega$; er volgt dat $\bigcup\{f(n) \mid n \in \omega\} \subseteq y$, oftewel $T(x) \subseteq y$.